

РЕЦЕНЗИИ

Шаблоўская, І.В. Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты / І.В. Шаблоўская; прадм. Г. Бутырчык. – Мінск: Радыёла-плюс, 2007. – 304 с.

Больш за тры гады таму пайшла з жыцця Ірына Вікенцьеўна Шаблоўская, прафесар, першы доктар філалагічных навук – спецыяліст па замежнай літаратуры ў Беларусі. І вось намаганнямі калег і вучняў яе слова, яна сама вяртаюцца ў нацыянальную навуку.

Кніга І.В. Шаблоўскай «Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: рэцэпцыя, тыпалогія, кантакты» была задумана, як вынікае з прадмовы Г. Бутырчык, яшчэ ў 2001 годзе як збор артыкулаў, дакладаў на канферэнцыях, публікацый з перыядычнага друку. Іх аб’ядноўвае тая тэматыка і праблематыка, што была актуальнай для Ірыны Вікенцьеўны на працягу ўсяго прафесійнага жыцця, – еўрапейскі і амерыканскі кантэкст беларускай літаратуры, выпрацоўка метадалогіі беларускай літаратуразнаўчай школы. Адпаведна пабудавана структура кнігі, што складаецца з трох частак: «Рэцэпцыя, альбо Ці патрэбна беларусу Сарбона?», «Тыпалогія», «Кантакты».

На пытанне, што стаіць у загаловку першага раздзела, аўтар дае сцвярдзальны, абгрунтаваны адказ. На думку І.В. Шаблоўскай, адэкватным сучаснай культурнай сітуацыі ў Беларусі, стану гуманітарных навук, а значыцца і найбольш плённым, з’яўляецца шлях вывучэння сусветнай літаратуры ў тыпалагічным і параўнальным аспекце. Дададзім, у гісторыка-параўнальным. Гэткае вызначэнне метаду нідзе не заяўлена наўпрост, але само просіцца як вынік разважанняў, напрыклад: з супастаўлення трагедыі гістарычнага лёсу чэшскага і беларускага народу, з выяўлення падабенства і адметнасцяў у развіцці нацыянальнай мовы і літаратуры (артыкул «Сусветная літаратура ў беларускай школе» [1, с. 13 – 14]). У самым агульным выглядзе высновы І.В. Шаблоўскай па першым раздзеле, іх пафас можна перадаць словамі В.М. Жырмунскага, выбітнага прадстаўніка гісторыка-параўнальнага метаду: «Ніводная вялікая нацыянальная літаратура не развівалася па-за жывым і творчым узаемадзеяннем з літаратурамі іншых народаў, і тыя, хто думаюць узвысіць сваю родную літаратуру, сцвярджаючы, быццам яна ўзрасла выключна на мясцовай нацыянальнай глебе, тым самым асуджаюць яе нават не на «бліскучую ізаляцыю», а на правінцыйную вузкасць і “самаабслугоўванне”» [2, с. 71].

Яшчэ адно важнае значэнне кнігі І.В. Шаблоўскай выяўляецца ў зместаўтваральным артыкуле «Беларуская рэцэпцыя сусветнай мастацкай літаратуры». Аўтар сцвярджае безумоўны і цяжкі для ўспрыняцця факт: крызіс сусветнай культуры цалкам і беларускай асабіста мае сваім чынікам сітуацыю моўнага хаосу посттэхнакратычнай цывілізацыі. Адбываецца інфляцыя мовы як формы пазнання і адлюстравання досведу аб свеце. Тэрміны «мастацкае слова», «мова пісьменніка» знікаюць, ім на змену прыходзіць фармалізаваны, безасабовы, наскрозь рацыяналізаваны «дыскурс», што адпавядае рэкламна-інфармацыйным патрэбам рынку. На ім пішуцца не творы, а «тэксты», якія прымушаюць сябе прыдбаць, а не асэнсаваць. У такой сітуацыі нацыянальны складнік цывілізацыі, культуры, свядомасці ўспрымаецца як нешта штучнае і ў выніку лішняе, эстэтычныя патрабаванні ўсярэдніваюцца.

І.В. Шаблоўская прапануе парадаксальнае вырашэнне праблемы для айчынай гуманітарыстыкі: адраджэнне свайго за кошт чужога, за кошт суаднясення нацыянальнага мастацкага досведу з сусветнай літаратурнай спадчынай. Яна па-сапраўднаму шырока прадстаўлена ў кнізе. Найперш чэшская літаратура як першая любоў, першая спецыялізацыя Ірыны Вікенцьеўны з імёнамі Я. Гашака, К. Чапэка, Б. Грабала, М. Кундэры, В. Гавела і інш. Але асобная ўвага ўдзяляецца таксама пісьменнікам польскім (А. Міцкевчу, З. Налкоўскай, С. Мрожаку), амерыканскім (У. Фолкнеру, Э. Хэмінгуэю), французскім (Э. Ёнэско), аўстрыйскім (Ф. Кафку). Постаці А. Міцкевіча, Ф. Кафкі, Э. Ёнэско набываюць у кнізе асаблівае сэнсавое вымярэнне, бо іх няпэўная нацыянальная ідэнтыфікацыя адначасова абвяргае і сцвярджае тэзіс даследчыцы аб значнасці нацыянальнага кампанента ў мастацкім слове. З аднаго боку, выбар А. Міцкевічам польскай, Ф. Кафкам нямецкай, Э. Ёнэско французскай мовы (чытай больш моцнай у культурных адносінах), нібыта ставіць пад сумненне ідэю літаратурнай нацыянальнай ідэнтычнасці. У той жа час творчасць такіх мастакоў слова выводзіць чытача да трансцэндэнтнага і агульначалавечага, каб павярнуцца да асабістага, малага, роднага, каб паглядзець на сваё іншымі вачыма, адкрыць у ім нешта новае, раней не зразумелае. Аб гэтым – глыбокі, трапны артыкул «Уільям Фолкнер і Якуб Колас». Разглядаючы эпізод з паляваннем на мядзведзя з кнігі У. Фолкнера «Сыдзі, Майсей», выкрываючы сакральна-трагічны змест гэтай часткі апаведу, І.В. Шаблоўская звяртаецца да коласаўскай «Новай зямлі», да забойства ваўка Міхалам, якое набывае небанальнае тлумачэнне: «Мне здаецца, што сімвал ваўка з паэмы Коласа «Новая зямля» таксама мае сэнс больш шырокі за той, што прачытаны нашай крытыкай. У ім не толькі сацыяльны план уласніцтва. Ён абагульняе нядобрыя прадчуванні Міхала, безабароннасць зямной істоты перад неміласэрным лёсам» [1, с. 147]. Сапраўды, аб воўку памоўка: праз колькі год іншы беларускі

філолаг незалежна ад Ірыны Вікенцьеўны, але карыстаючыся той жа навуковай метадыкай, разгорне гэтую думку ў глыбокае даследаванне [3].

Кніга І.В. Шаблоўскай мае без перабольшвання акадэмічны маштаб – усё тут сведчыць аб высокім узроўні літаратуразнаўчай падрыхтоўкі. У той жа час з вялікай масы фактаў і ведаў даследчыца адбірае і звязвае разам у трывалы лагічны ланцужок толькі самае значнае і неабходнае. Нават у маленькіх нарысах «Сацыяльная фантастыка Карэла Чапэка», «Амерыканскі War Novel і беларуская ваенная проза», «Кніга апокрыфаў» адчуваецца, што сказана менавіта тое, што і трэба сказаць аб творчасці Чапэка, аб тыпалогіі ваеннага рамана ЗША і беларускай ваеннай прозы. Адзінае шкада, што не ўсе з артыкулаў датаваны. Можна абсалютна дакладна сцвярджаць, што «Драма абсурду ў славянскіх літаратурах і еўрапейскі досвед» – гэта тэкст дакладу на XII Міжнародным кангрэсе славістаў у Кракаве, які выходзіў асобным сшыткам у выдавецтве Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў 1998 годзе. Даты прыйшліся б вельмі дарэчы і ў іншых выпадках. Так, артыкул «Сюррэалістычны раман Багуміла Грабала» пазначаны 1995 годам, а час напісання прысвечаных гэтаму ж пісьменніку нататкаў «Вселенная и автор-повествователь в прозе Богумила Грабала (“Волшебная флейта”», «Кафкарня Багуміла Грабала», «Чэшскі дыямент» можна толькі ўскосна ўстанавіць па ўпамінанні аб 1997 годзе, годзе смерці чэшскага пісьменніка. Неабходнае асэнсаванне развіцця творчай думкі Ірыны Вікенцьеўны тут ускладняецца. Усё ж ёсць вялікае адрозненне паміж крытычным роздумам над творчасцю жывога пісьменніка і даследаваннем спадчыны памёрлага класіка.

Ясная змястоўна і маральна кніга Ірыны Вікенцьеўны Шаблоўскай прадстаўляецца таксама эстэтычным феноменам. Яе форма, яркая, цвёрдая вокладка імпануюць не самі па сабе, а тым, што непаруўна звязваюць матэрыяльнае і духоўнае. Супастаўленне беларускай і чэшскай літаратуры – гэта яшчэ і супастаўленне дзвюх роднасных культур, і думкі аб іх не проста адсылаюць, але менавіта і нарадзіліся побач з помнікамі архітэктуры, што выяўлены на вокладцы (глядзі нарысы «Зялёная галінка. Яраслаў Гашак і Франц Кафка: антыгероіка абсурду», «Запрашэнне да няспешнасці»). Мірскі замак і башні Адам і Ева Тынскага храма ў Празе, мінскі Святадухаў кафедральны сабор і пражскі сабор святога Мікулаша на Старамесцкай плошчы, Траецкае прадмесце і Карлаў мост – там сталела думка Ірыны Вікенцьеўны, адтуль гучыць яе голас. Зусім невялічкі тыраж у 220 асобнікаў з цягам часу станецца вялікім плюсам выдання, зробіць яго сапраўднай бібліяграфічнай рэдкасцю. Навуковая каштоўнасць працы відавочная ўжо зараз.

ЛІТАРАТУРА

1. Шаблоўская, І.В. Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты / І.В. Шаблоўская; прадм. Г. Бутырчык. – Мінск: Радзёла-плюс, 2007. – 304 с.
2. Жирмунский, В.М. Сравнительное литературоведение. Восток и Запад / В.М. Жирмунский. – Л.: Наука, 1979. – 494 с.
3. Ніякоўская, А.П. Да сістэмаўтваральнага вобразу ў архетыпічным строі паэмы Я. Коласа «Новая зямля» і А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш» / А.П. Ніякоўская // Вестн. Полоцк. гос. ун-та. Сер. А. Гуманитарныя науки. – № 3. – 2004. – С. 21 – 29.

*Д.А. КАНДАКОЎ, кандыдат філалагічных навук
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*